

УДК 351:338.43

Т.В. Остапенко, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО АПК У
КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ****Т.В. Остапенко**, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПРІОРИТЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО
АПК В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ****Tetiana Ostapenko**, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**PRIORITIES OF STATE REGULATION OF NATIONAL AGRO-INDUSTRIAL
COMPLEX IN THE CONTEXT OF ECONOMIC MODERNIZATION STRATEGY**

Національний агропромисловий комплекс відіграє провідну роль у забезпеченні продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави. Цим зумовлюється необхідність підвищення його конкурентоспроможності в межах світової економічної системи. Зважаючи на наростання кризових явищ усередині країни та посилення впливу процесів глобалізації, вирішення зазначеної проблеми можливо лише на засадах проведення комплексної економічної модернізації усіх сфер агропромислового виробництва. Проаналізовано зміст поняття «економічна модернізація» та визначено специфіку цього процесу для вітчизняного агропромислового комплексу. Обґрунтована необхідність зміни концептуальних засад державного регулювання економіки для переведення підприємств агросфери на високо-ефективні засади господарювання. Доведена важливість забезпечення першочергової державної підтримки якісних технічних, технологічних, організаційно-управлінських, інституційних та інших зрушень сільськогосподарського виробництва. Виділено пріоритетні напрями державного регулювання економіки, які відповідають стратегічно важливим завданням модернізації АПК України.

Ключові слова: агропромисловий комплекс (АПК), економічна модернізація, стратегія модернізації, державне регулювання економіки, державна політика підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Национальный агропромышленный комплекс играет ведущую роль в обеспечении продовольственной безопасности и продовольственной независимости государства. Этим обуславливается необходимость повышения его конкурентоспособности в рамках мировой экономической системы. Учитывая нарастание кризисных явлений внутри страны и усиление влияния процессов глобализации, решение указанной проблемы возможно только на основе проведения комплексной экономической модернизации всех сфер агропромышленного производства. В статье проанализировано содержание понятия «экономическая модернизация» и определена специфика данного процесса для отечественного агропромышленного комплекса. Обоснована необходимость изменения концептуальных основ государственного регулирования экономики для перевода предприятий агросферы на высокоэффективные принципы хозяйствования. Доказана важность обеспечения первоочередной государственной поддержки качественных технических, технологических, организационно-управленческих, институциональных и других сдвигов сельскохозяйственного производства. Выделены приоритетные направления государственного регулирования экономики, которые соответствуют стратегически важным задачам модернизации АПК Украины.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс (АПК), экономическая модернизация, стратегия модернизации, государственное регулирование экономики, государственная политика поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей.

National agro-industrial complex plays a key role in ensuring food security and food self-sufficiency of the state. This makes it necessary to increase its competitiveness in the global economic system. Given the growth of the crisis in the country and the growing of influence of globalization, the solution of this problem is possible only on the basis of a comprehensive economic modernization in all spheres of agricultural production. The article considered the content of the concept of "economic modernization" and the specificity of this process for the domestic agricultural sector. The necessity of changing the conceptual foundations of state regulation of the economy for translation of companies of agrarian sphere on high principles of management is justified. Proved the importance of the primary state support of high-quality technical, technological, organizational, managerial, institutional and other changes in agricultural production. Priority directions of state regulation of the economy, which correspond to strategic goal of modernization of agro-industrial complex of Ukraine, are distinguished.

Key words: agro-industrial complex (AIC), economic modernization, the strategy of modernization, state regulation of the economy, public policy of supporting of agricultural producers.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних викликів та наростання кризових явищ однією з умов подолання рецесійних тенденцій є реалізація стратегії модернізації у різних галузях економіки. Особливо гостро це питання постає для вітчизняного агропромислового комплексу (АПК), від ефективності функціонування якого залежить продовольча безпека та продовольча незалежність країни. Незважаючи на наявність державної під-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тримки аграрних товаровиробників, ефективність сільськогосподарського виробництва залишається невисокою, що потребує зміщення пріоритетів державного регулювання на користь створення самодостатнього конкурентоспроможного інноваційного АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в економічній науці з'явилась значна кількість досліджень, присвячених питанням якісного оновлення агропромислової сфери України. Зокрема, інноваційні напрями аграрного розвитку набули детального висвітлення у працях таких науковців, як Л.М. Березіна [1], В.В. Россоха, О.М. Гусак [15], Н.М. Сіренко [16], В.Б. Смолінський [17], Л.О. Тригуб [18], О.І. Шкуратов [19]. Техніко-технологічні аспекти розвитку товаровиробників різних сфер агропромислового комплексу розглянуто Л.М. Закревською [4], В.М. Петровим [13]. Інституційна компонента прогресивних структурних зрушень у АПК є предметом досліджень О.В. Гончаренко [3], П.В. Ковалю [5], О.Ю. Лузан [7] та ін. Необхідність та напрями соціо-економічного оновлення аграрного сектору обґрунтовані О.М. Бородіною [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Потрібно визнати, що вітчизняними науковцями сформовано потужний науковий доробок, присвячений різноманітним аспектам розвитку та реформування вітчизняного агропромислового виробництва. Однак цілісного бачення пріоритетних напрямів державного регулювання модернізаційних зрушень в АПК України в науковій літературі допоки не сформовано. Це зумовлює важливість подальшого вивчення специфіки економічної модернізації та уточнення її змісту у сфері агропромислового виробництва.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення найважливіших напрямів державного регулювання економіки, що відповідають стратегічно важливим завданням модернізації АПК України.

Виклад основного матеріалу. В умовах постіндустріального суспільства модернізаційні перетворення є об'єктивно необхідними та внутрішньо властивими цьому етапу цивілізаційного розвитку процесами. Усвідомлення їх важливості для забезпечення техніко-технологічного прогресу, сталого розвитку та соціального добробуту відбулось у розвинених країнах ще в середині ХХ ст. Натомість в Україні необхідність проведення економічної модернізації була визнана на загальнодержавному рівні тільки з 2009 р., коли стала зрозумілою безперспективність використання традиційних пріоритетів, критеріїв, орієнтирів, методів для подолання відставання від передових країн світу.

Той факт, що структура української економіки не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень на користь високотехнологічних виробництв з високою доданою вартістю, є загальновизнаним у наукових колах. Однак серед економістів відсутня концептуальна єдність стосовно розуміння змісту економічної модернізації, що є негативним чинником при виробленні напрямів державного регулювання.

Наприклад, Й.М. Петрович та Н.С. Лушак під модернізацією економіки розуміють «такий стан її функціонування, який передбачає нарощування економічного потенціалу країни, створення умов для розвитку окремих суб'єктів господарювання, оновлення їх матеріально-технічної бази, впровадження новітніх виробничих технологій, бізнес-процесів для можливості впровадження інноваційної продукції, конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках; розвиток наукоємних галузей виробництва та стимулювання інвестиційного процесу» [14, с. 203–204].

О.М. Левковець та О.О. Мамалуй дотримуються думки, що модернізація економіки означає структурні, технологічні, інституціональні зміни в національній економіці, спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі [6, с. 4; 8, с. 28].

Заслуговує на увагу таке визначення: «у суто змістовному плані соціально-економічна модернізація означає вирішення трьох взаємопов'язаних проблем, а саме:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

модернізація державної економічної політики, модернізація виробничо-технологічної бази економіки, модернізація системи соціального захисту населення у широкому розумінні цього слова. ... Кінцевим якісним результатом економічної модернізації має стати реальне скорочення розриву між Україною та країнами з розвинутою ринковою економікою. Показником успішності такого процесу має стати скорочення відставання України за рівнем доходу (ВВП) на душу населення від розвинутих країн та зростання індексу людського розвитку» [9, с. 34–35]. З нього випливає, що економічна модернізація є комплексним процесом реформування, що включає технічну, технологічну, організаційно-управлінську, інституційну та інші складові, кожна з яких формує підґрунтя для досягнення зразкових показників соціально-економічного розвитку. Вважаємо, що таке визначення є найбільш повним, оскільки враховує динамічний характер, багатокomпонентність та цільову спрямованість цього процесу.

Достатньо змістовним слід вважати визначення модернізації аграрного сектору, запропоноване О.В. Шубравською та К.О. Прокопенко, оскільки воно не тільки розкриває сутність, але й враховує мету та основні ризики цього процесу в сільськогосподарському виробництві. Зокрема, автори вважають, що модернізація аграрного сектору являє собою процес його техніко-технологічного та ресурсного оновлення, досягнення високого рівня конкурентоспроможності і стійких темпів розвитку на основі впровадження агроновацій з дотриманням принципів екологічної прийнятності та соціальної спрямованості результатів сільськогосподарської діяльності. Головними підсумками такого процесу повинні стати забезпечення національної продовольчої безпеки в розрізі всіх її складових і зміцнення позицій країни на глобальному продовольчому ринку [20, с. 65].

Напрями державного регулювання, вочевидь, будуть відрізнятися від сфери реалізації економічної модернізації з урахуванням вихідних умов, поточних проблем та перспектив розвитку.

В Україні функціонування агропромислового комплексу спирається на дотаційний підхід, який орієнтований на самозабезпечення і збільшення виробництва. Наявна система податкових пільг у поєднанні з непрозорою бюджетною підтримкою нездатні стимулювати перехід більшості агропідприємств на високоефективні методи господарювання на основі сучасної техніки і технологій, що забезпечують високий рівень продуктивності використання всіх видів ресурсів на засадах сталого розвитку. При цьому суттєвий дисбаланс між податковими надходженнями від підприємств агропромислової сфери та бюджетними видатками (як прямими, у формі дотацій, так і непрямыми, у вигляді недоотримання податкових надходжень) на користь останніх, призводять до перенесення податкового тягаря на інші сфери національної економіки та порушують економічний порядок [9, с. 49–50]. Для порівняння можна навести окремі кількісні показники державної підтримки сільськогосподарства та надходження до бюджету від фіксованого сільськогосподарського податку. Дані табл. показують, що протягом 2009–2013 рр. доходи бюджету від надходжень у виглядів фіксованого сільськогосподарського податку зросли з 122,9 млн грн до 130,3 млн грн (або на 6 %), тоді як загальний обсяг державної підтримки сільськогосподарського виробництва збільшився з 2775,2 млн грн до 6781,6 млн грн, тобто в 2,44 рази.

Інвестиційна привабливість вітчизняного АПК є низькою не тільки з погляду природної ризикованості його сільськогосподарської ланки, але й через відсутність щонайменше середньострокової стратегії планування, непостійного, нерівномірного та неефективного розподілу бюджетних видатків. Так, динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство протягом 2011–2013 рр. набула негативного характеру. Якщо у 2011 р. індекс капітальних інвестицій становив 134,1 % до порівняно з 2010 р., то у 2013 р. цей показник знизився до 99,6 %. Незначною залишалась і частка прямих іноземних інвестицій в агросферу – 1,4 %, або 839,3 млн дол США станом на 31 грудня 2013 р. [12].

Таблиця

Показники витрат та доходів бюджету, пов'язаних з проведенням державної політики підтримки сільськогосподарських товаровиробників

Показники	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій, млн грн	666,7	1316,0	729,3	742,0	343,8
Отримано коштів за рахунок податку на додану вартість, млн грн	2108,5	3292,0	3598,6	6232,1	6437,8
Доходи бюджету від фіксованого сільськогосподарського податку, млн грн	122,9	124,9	121,8	131,0	130,3

Джерело: складено за даними [11; 12].

У цілому стан вітчизняного АПК все більше контрастує зі змінами, що притаманні для розвинених країн світу, де сільське господарство впевнено перетворюється з традиційно дотаційної галузі на самодостатню потужну галузь, яка виступає однією із рушійних сил соціально-економічного зростання, першочергову сферу застосування досягнень науково-технічного прогресу. Це підтверджує, що заходи державного регулювання, які реалізуються в агропромисловій сфері України, залишаються недостатньо ефективними і потребують перегляду в контексті найважливіших напрямів модернізації економіки.

Хоча для досягнення цільових орієнтирів модернізації якісні зрушення повинні відбуватись одночасно за всіма сферами АПК (сільське господарство, переробна промисловість, виробнича і соціальна інфраструктура), найбільшої уваги з позицій держави потребує первинна ланка, тобто сільськогосподарське виробництво як найбільш уразливе до неочікуваного негативного впливу природних факторів.

Модернізація аграрного виробництва в Україні вимагає вирішення державою комплексу взаємопов'язаних завдань інституційного, організаційно-управлінського, інноваційно-інвестиційного та соціального спрямування.

Інституційний напрям включає:

- законодавче затвердження принципів та засад (експертної) грошової оцінки земельних ділянок, врегулювання всіх можливих способів набуття власності на земельні ділянки, визначення умов для придбання земельних ділянок іноземними громадянами, встановлення відповідальності за порушення законодавства у питаннях купівлі-продажу земельних ділянок, регулювання питань, що стосуються зміни цільового призначення земель тощо;

- впровадження нормативно-правового регулювання орендних відносин, особливо в тій частині, що стосується стану та родючості землі до та після її оренди (з відповідними санкціями), визначення механізмів та засад визначення орендної плати та відповідних розрахунків між орендарем та орендодавцем [9, с. 50];

- створення нормативно-правової бази для розвитку екологічного землеробства та системи його сертифікації [20, с. 75].

До завдань держави у сфері модернізації, які мають *організаційно-управлінський* характер, відносяться:

- створення повноцінного ринку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. В основу його функціонування повинен бути покладений системний підхід до формування кадастрів та реєстрів, що дозволить знизити трансакційні витрати, пов'язані з пошуком інформації щодо земельних ресурсів, з переходом майнових прав від одного власника до іншого, а також дотриманням та захистом прав власності;

- удосконалення системи прямої державної підтримки аграрного сектору через підвищення прозорості та ефективності використання державних коштів, посилення відповідальності за їх нецільове використання;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– сприяння становленню ефективної системи кредитування сільгоспвиробників та страхування відповідних ризиків, наприклад, за рахунок часткового державного субсидування відсоткових ставок за кредитами тощо;

– усунення бюрократичних перепон у системі тестування та документального оформлення відповідності продукції критеріям якості та безпеки, а також гармонізація внутрішнього законодавства з вимогами ЄС у сфері харчових продуктів та кормів, санітарних і фітосанітарних стандартів [9, с. 50].

Ефективна модернізація сільськогосподарського виробництва неможлива без *інноваційно-інвестиційної* підтримки з боку держави, а саме:

– забезпечення бюджетної підтримки розвитку довгострокового кредитування впровадження агровиробниками прогресивних технічних засобів та технологій за рахунок здешевлення процентної ставки кредитів банкам та розвитку системи фінансового лізингу, часткової компенсації виробникам вартості придбання складної сільськогосподарської техніки та племінної худоби;

– податкове стимулювання розвитку високоефективних еколого-безпечних виробництв;

– бюджетне фінансування заходів з розвитку селекції та насінництва, захисту рослин і тварин, нарощування генетичного потенціалу продуктивності тваринництва, прискореного створення відповідної кормової бази, покращення родючості ґрунтів, розвитку меліорації земель сільськогосподарського призначення;

– розширення доступності для аграрних товаровиробників, що володіють реальним інноваційним потенціалом, інформаційних ресурсів через сприяння їх співробітництву з державними академічними та галузевими науково-дослідними інститутами [20, с. 72–74].

Ключовим напрямом державного регулювання процесів економічної модернізації АПК має стати *соціальний*, що передбачає формування ефективного механізму управління людським капіталом в умовах інноваційного розвитку аграрного сектору. Слід погодитись із О.М. Бородіною, що осучаснення аграрного сектору поряд з оновленням матеріально-речових елементів повинно включати гармонізацію розподільчих відносин і супроводжуватись реалізацією та нарощуванням творчого потенціалу людей, які беруть участь у сільськогосподарському виробництві, завдяки чому збільшується його загальна результативність. Кінцевою метою такої модернізації має стати забезпечення доступу всіх верств сільського населення до економічних вигід від зростання в аграрному секторі та диверсифікації сільської економіки через сприяння сільським громадам у реалізації прагнень до імплементації в національну та міжнародну ринкову систему на основі нових інституційних механізмів [2]. При цьому регулюючий вплив держави повинен спрямовуватись за такими сферами:

– забезпечення високої якості життя сільського населення за рахунок створення умов для ефективного фермерського та присадибного виробництва, активного розвитку інфраструктури у сільській місцевості [9, с. 51];

– введення обов'язкового нормативу на розвиток кадрового потенціалу при розподілі коштів державної підтримки сільськогосподарських підприємств;

– впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності великими аграрними компаніями.

Висновки і пропозиції. Економічна модернізація агропромислового комплексу являє собою складний процес реалізації якісних зрушень технічного, технологічного, організаційно-управлінського, інституційного та соціального характеру, метою яких є не лише досягнення еталонних показників соціально-економічного розвитку передових країн світу, а й забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності. Зважаючи на незадовільні з погляду прогресивних зрушень тенденції розвитку вітчизняного АПК, державна підтримка у цій сфері є неефективною та потребує ко-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ригування. Особлива увага держави повинна зосередитись на забезпеченні підтримки модернізаційних зрушень сільськогосподарського виробництва, яка повинна надаватись у формі заходів прямого та непрямого впливу одночасно за інституційним, організаційно-управлінським, інноваційно-інвестиційним та соціальним напрямками.

Список використаних джерел

1. *Березіна Л. М.* Інноваційна політика підприємств АПК: тактичні та стратегічні аспекти / Л. М. Березіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 122–132.
2. *Бородіна О. М.* Необхідність і напрями соціально-економічної модернізації аграрного сектору [Електронний ресурс] / О. М. Бородіна. – Режим доступу : http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/12054.023.pdf.
3. *Гончаренко О. В.* Інноваційний розвиток аграрних підприємств: інституційні передумови та стратегічні імперативи / О. В. Гончаренко // Наук. вісн. Львівського НУБМБГ ім. С.З. Гжицького. – 2012. – Вип. 140. – С. 49–64.
4. *Закревська Л. М.* Новітні технології підприємств агропромислового комплексу / Л. М. Закревська, Д. С. Бобко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2011. – № 41. – С. 36–40.
5. *Коваль П. В.* Інституційні перспективи розвитку АПК України в умовах глобальних викликів / П. В. Коваль // Агросвіт. – 2012. – № 10. – С. 2–5.
6. *Левковець О. М.* Модернізація економіки України: зміст, умови, ризики / О. М. Левковець // БізнесІнформ. – 2011. – № 10. – С. 4–9.
7. *Лузан О. Ю.* До питання формування механізму інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного підприємництва / О. Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 106–111.
8. *Мамалуй О. О.* Про зміст механізму модернізації української економіки / О. О. Мамалуй // Вісник Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого. – 2010. – № 3. – С. 27–35.
9. *Модернізація України: соціально-економічний вимір* / І. Бураковський [та ін.] // Модернізація України: визначення пріоритетів реформ : проект до обговорення / Міжнародний фонд «Відродження» [та ін. ; відп. ред. : І. Коліушко, І. Бураковський, О. Сушко та ін.]. – К. : [б. в.], 2009. – Ч. II. – С. 34–55.
10. *Науменко І. В.* Державне регулювання технічного оновлення аграрних підприємств / І. В. Науменко // Агроінком. – 2013. – № 7–9. – С. 40–43.
11. *Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>.
12. *Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. *Петров В. М.* Технічне забезпечення інноваційних технологій у рослинництві / В. М. Петров // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 100–104.
14. *Петрович Й. М.* Сутнісна характеристика поняття модернізації підприємства в системі економічних категорій / Й. М. Петрович, Н. С. Лушак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 748: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 199–206.
15. *Россоха В. В.* Формування інноваційно-інвестиційної політики в аграрній сфері економіки : монографія / В. В. Россоха, О. М. Гусак. – К. : ННЦ «Ін-т аграрної економіки», 2011. – 240 с.
16. *Сіренко Н. М.* Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України : монографія / Н. М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416 с.
17. *Смолінський В. Б.* Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки / В. Б. Смолінський // Науковий НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21, ч. 2. – С. 286–290.
18. *Тригуб Л. А.* Инновационный путь развития АПК Украины: современное состояние, проблемы и перспективы / Л. А. Тригуб // Вісник Сумського НАУ. – 2011. – Вип. 5/2. – С. 130–134.
19. *Шкуратов О. І.* Інноваційні аспекти розвитку підприємств аграрного сервісу / О. І. Шкуратов // Агросвіт. – 2012. – № 10. – С. 6–8.
20. *Шубравская Е. В.* Перспективы модернизации аграрного сектора Украины / Е. В. Шубравская, Е. А. Прокопенко // Экономика Украины. – 2013. – № 8(613). – С. 64–76.